

Beyaz Rusların Türkiye'de Sovyetler Birliği Ticaret Kurumları ile Olan Ekonomik İlişkileri ve Rekabetleri

Erdal BİLGİÇ¹

¹Dr., İstanbul Topkapı Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, erdalbilgic@yahoo.com, ORCID:0000-0002-4788-4865

Öz: Kızıl Orduya karşı mağlup olan Çarlık yanlısı Beyaz Ordu mensubu askerler, aristokratlar ve sivil halktan oluşan mülteciler grubu 1919'dan itibaren Rusya topraklarını terk etmek zorunda kaldı. İlk ve önemli duraklarından biri İstanbul'du. Çoğunluğu İstanbul'u bir geçiş şehri olarak kullanan Beyaz Ruslar gelişlerinden itibaren işgal altındaki kentin sosyal ve ekonomik hayatı üzerinde büyük bir etki bıraktı. İlerleyen yıllarda Beyaz Rusların büyük çoğunluğu İstanbul'u ve Türkiye'yi terk etse de aralarından kalmayı tercih eden ve hükümetten vatandaşlık alanlar oldu. Türkiye'de son zamanlarda Beyaz Ruslar hakkında sayısı artarak çoğalan metinler genelde Beyaz Rusların İstanbul'daki sosyal ve ekonomik yaşama etkileri, hükümet ile vatandaşlık üzerinden olan ilişkileri ve Türkiye'den ayrılmaları hakkındadır. Şu ana kadar Beyaz Rusların Sovyetler Birliği'nin Türkiye'de bulunan diplomatik ve ekonomik misyonları ile ilişkilerini ortaya koyan bir yazın olmadı. Bu çalışmada Beyaz Rusların Türkiye'de Sovyet ticaret kurumları ile olan ekonomik ilişkileri, rekabetleri ve Sovyet kurumlarının içerisinde yol açtıkları çatışmalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Türkiye, Beyaz Ruslar
Jel Kodları: N64, N74, N84

Economic Relations and Competition of White Russians with Soviet Union Trade Organizations in Turkey

Abstract: Defeated against the Red Army, the pro-tsarist White Army soldiers, aristocrats, and the civilian population were forced to leave Russia as of 1919. One of their first and noteworthy stop was Istanbul. The White Russians, who mostly used Istanbul as a transit city, had a great impact on the social and economic life of the occupied city since their arrival. Although the majority of White Russians left Istanbul and Turkey in the following years, there were also those who preferred to stay and became a citizen. The increasing number of recently written texts about the White Russians in Turkey is about their effects on the social and economic life in Istanbul, their relations with the government through citizenship, and their departure from the country. However, until now, there has been no literature revealing the relations of the White Russians with the diplomatic and economic missions of the Soviets in Turkey. In this study, the economic relations of the White Russians with the Soviet trade institutions in Turkey, their rivalry against them, and the conflicts they caused within the Soviet institutions will be examined.

Keywords: Soviet Union, Turkey, White Russians
Jel Codes: N64, N74, N84

Atf: Bilgiç, E. (2023). Beyaz Rusların Türkiye'de Sovyetler Birliği Ticaret Kurumları ile Olan Ekonomik İlişkileri Ve Rekabetleri, *Politik Ekonomik Kuram, Özel Sayı*, 209-224.
<https://doi.org/10.30586/1342812>

Geliş Tarihi: 14.08.2023
Kabul Tarihi: 09.09.2023

Telif Hakkı: © 2023. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Beyaz Ruslar hakkında Türkiye'de üretilen metinler genelde birbirini tekrar eden çalışmalardır. Alana orijinal katkı sunan metinlerin sayısı oldukça azdır. Türkçe yazında Beyaz Ruslar hakkında en kapsamlı çalışmaları ve katkıları Pınar Üre, Bülent Bakar, Oya

Macar ve Elçin Macar yaptı. Beyaz Rusların Türkiye'de geçirdikleri süre üzerinde metinlerini kurgulayan birçok yazar öncelikle Beyaz Rusların neden İstanbul'a geldiklerini anlattıktan sonra özellikle Bülent Bakar ve Milletler Cemiyeti'nin verilerini tekrar ederek mülteci sayılarının ne kadar olduğu hakkında bir tahmin yürütmeye çalışırlar. İşgal altındaki İstanbul'a nüfusunun onda biri kadar mültecinin kısa sürede geldiği hesaba katılırsa yazarlar İstanbul'un kültür, sanat, sosyal ve ekonomik hayatına Beyaz Rusların etki ettiği konusunda haklıdırlar. Göç eden büyük bir nüfusun İstanbul başta olmak üzere ilerleyen yıllarda Türkiye'nin sosyal ve ekonomik hayatına tesir etmesi gayet doğaldır. Anlatıların ikinci kısmını göç eden Beyaz Rus mültecilerin iskanı oluşturur. İskanla beraber anlatının bir diğer sac ayağı ise Beyaz Ruslara yapılan yardımlardır. Çünkü ilk göç eden sosyal statü olarak üst sınıfların ardından, yığınlar halinde İstanbul'a gelen göçmenleri önce beslemek ardından onların barınma ihtiyaçlarını karşılamak gerekmektedir. Beyaz Ruslar hakkında üretilen metinlerin çoğu Beyaz Rusların İstanbul'da yaşama tutunmaları için organize olan yardım kuruluşlarını anlatır. Bazı metinler Beyaz Rusların çoğunun Türkiye'yi terk etmesinden sonra geride kalanların artık genç Türkiye ile nasıl karşı karşıya kaldıklarını oturma ve çalışma izinleri üzerinden devam ettirir. Pınar Üre (Üre, 2020, ss.207-221), Kezban Acar, Jak Deleon ve Svetlana Uturgauri'nin Türkiye'de kalmayı tercih eden Beyaz Rusların hayatına dair önemli çalışmaları vardır. Beyaz Ruslar hakkında üretilen yazında birbirlerini takip ve taklit eden metinler ise genelde Beyaz Ruslar hakkında aynı yanlışları yapan metinlerdir. Örneğin Beyaz Rusların İstanbul'a teşekkür mahiyetinde hazırladıkları "The Farewell Almanac"tan birçok yazar farklı isimlerle bahsetmektedir. (Olçay, 2018, ss.325-343). Behzat Üsdiken söz konusu almanak hakkında Tarih ve Toplum dergisinde 1991 yılında basılan yazısında Spassibo olarak bahsettiği için tüm araştırmacılar bu ismi kullanmışlardır. Bu çalışmada üretilen metinlerden farklı olarak Beyaz Rusların Türkiye'de bulunan Sovyet kurumları ile olan ilişkilerine değinilecektir.

İç savaşın kaybedilmesinin ardından Beyaz Rusların önemli bir kısmı öncelikle İstanbul'a sığındı. Birkaç yıl içinde büyük çoğunluğu Almanya, Fransa, Polonya, Macaristan, Sırbistan, Çekoslovakya, Amerika gibi ülkelere yeniden göç etti. Sayıları üç milyonu bulan göçmenler anularından, ülkelerinden ve kültürlerinden kolaylıkla vazgeçemediler. Aralarında çeşitli ülkelerde yardım kuruluşları ve okullar kuranlar, gazeteler ve dergiler çıkaranlar, ordu mensubu olanlardan birbirleri ile irtibatlarını devam ettirenler oldu. Rusya'da üretilen metinler genelde bu kurumlar üzerine, özellikle askerlerin hayatları üzerine yoğunlaşmıştır.

Yabancı yayınlar arasında Beyaz Ruslar hakkında üretilen eserler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra artmaya başladı. Claudia Weiss sürgündeki Beyaz Rusların hayatlarını politik görüşleri bağlamında inceler. Weiss makalesinde Sovyetler Birliği yönetiminin Rus İmparatorluğundan kalan siyasi partilerin varlığına son verdiğinde sürgündeki politik çeşitliliğin arttığını vurgular. Rusya'daki liberal parti olan Kadetler, Sosyalist Devrimci Partinin destekçileri, Menşevikler, Anarşistler, Monarşistler, Avrasyacılar bir anda başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok farklı kentinde kendilerini bir yaşam mücadelesi içinde buldular. Ancak Sovyetler Birliğine olan muhalifliklerini bırakmadılar ve basın yayın yoluyla fikirlerini uzun yıllar boyunca yaymaya çalıştılar (Weiss, 2004, ss.219-232). Beyaz Ruslar hakkındaki bir diğer önemli çalışma Marc Raeff'in eseridir. 1990 yılında basılan kitap Sovyetler Birliğinin dağılmasının hemen ardından adeta Ruslara Sovyetler Birliği öncesi kültürünü hatırlatma amacıyla yazılmıştır. Raeff eserinde Bolşevik Devrimi'nin ardından Rusyalı sürgünlerin yaşadıkları ülkelerde ürettikleri kültürel hayatı eğitim, basın yayın faaliyetleri, kilise, inanç ve Rus tarih yazımı yönünden inceler. Raeff'e göre Bolşevik Devrimi'nden dolayı Rusya'dan göç eden herkes Beyaz Rus değildir. Raeff Kızıl Ordu'dan kaçan, Bolşevik Rejime karşı olan ve bu rejim yönetimi altında yaşamak istemeyerek Rusya'yı terk eden herkesi Rusya Sürgünleri olarak kabul eder. Raeff herkesi Beyaz Rus olarak tanımlamanın indirgemeci ve streotipler üreten bir tavır olduğunu savunur. Oysa sürgünlerin arasında sadece Beyaz Ordu mensupları yoktur. Raeff göçmenlerin arasında yargıçların, akademisyenlerin, entelektüellerin, iş

adamlarının, burjuvaların, sanatçıların, öğretmenlerin, basit köylülerin, farklı din, dil ve ırklardan insanlar olduğu vurgusunu yapar (Raeff, 1990, ss.3-16). Türkiye'deki Beyaz Ruslar hakkında metinler üreten Pınar Üre eserlerini genelde İngilizce olarak yayımlar. Üre de Beyaz Rusların¹ kim oldukları hakkında bazı çıkarımlarda bulunur ve makalesinde Beyaz Rus kavramı ile Rusya coğrafyasından Türkiye'ye göç eden Müslüman olmayan mültecileri kasteder. Üre ayrıca Beyaz Rus mültecilerin yetişmiş eleman olarak Türkiye'nin modernleşmesinde rol oynadıklarını iddia eder (Üre, 2020, ss.212). Üre'nin bir diğer makalesinde Beyaz Rusların Türkiye'de nerede, nasıl ve kaç kişi çalıştıklarından ziyade Türkiye arşiv belgelerinde hangi meslek grubuna ait diplomaları oldukları yer alır. Ayrıca arşiv belgeleri genelde Beyaz Rusların isimlerini vermeden sadece ne kadarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edildiğini veya sınır dışı edildiğini göstermektedir (Üre, 2021, ss.12-14).

Çalışmada öncelikle alanda yazılmış metinler üzerinden Beyaz Rusların Türkiye macerası hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında Beyaz Rusların Türkiye'de bulunan Sovyetler Birliği'nin Arcos², Russotürk³, Petrol Sendikası⁴, Ticaret Temsilciliği⁵ gibi ticaret kurumları ile olan ilişkileri incelenecektir. Beyaz Rusların Sovyet kurumlarından önce İstanbul'a gelmeleri piyasaları daha iyi tanımalarını sağladı. Böylelikle Beyaz Rusların ilk dönemde Sovyet ticaret kurumlarına göre ticaret ağları daha genişti. Beyaz Ruslar Sovyet ticaret kurumlarında 1927 ticaret anlaşmasına kadar çalışan ve Sovyetlerden gönderilen ticaret uzmanlarından Türkiye piyasalarını daha biliyorlardı. Ayrıca birçok Beyaz Rus zaten devrimden önce ya ticaret ile uğraşıyordu ya bankacılık alanında tecrübeliydi ya da uluslar arası kuruluşların ticaret ajanlığını yapıyordu. Beyaz Rusların Sovyet ticaret uzmanlarından daha iyi oldukları bir diğer nokta birçok Avrupa dilini bilmeleriydi.

Sovyetler Birliği Türkiye ile ticaret anlaşması imzalamak için 1927 yılına kadar beklemek zorunda kaldı. Sovyetler Birliği dış ticaretini Türkiye'de ticaret anlaşması imzalanana kadar Arcos ve Russotürk gibi iki anonim şirket üzerinden organize etti. Bu şirketler piyasada bazı diplomatik korumalardan mahrum kaldılar. Hal böyle olunca Sovyet ürünlerini Türkiye piyasalarında genelde büyük sermaye sahiplerine pazarlayarak diğer ticari araçlardan kurtulmak istediler. Yani daha kolay ve kârlı ihracat işlemleri peşinde oldular. Ancak Sovyetlerin ticaretinde pay sahibi olmak isteyen Beyaz Ruslar kendilerini özellikle İstanbul'da farklı kişiler adına kurulan şirketler arkasına gizledi.

Beyaz Rusların varlığı Sovyet ticaret uzmanları için her zaman sorun olmadı. Sovyetler Birliğinin ticaret ofislerinin bulunduğu bazı şehirlerde özellikle Türkçe gibi farklı yabancı dilleri bildikleri için istihdam edildiler. Ancak Sovyet Dış Ticaret Bakanlığının durumu öğrenmesi ile gelen talimatların ardı arkası kesilmedi. Böylelikle bölge ofislerinde çalışan Beyaz Rusların işlerine son verildi. Bir diğer karşı karşıya gelme alanı Beyaz Rusların Sovyet ticaret uzmanları için, Sovyet çalışanlarının kendi aralarındaki çatışma ve anlaşmazlıklarında kullanılabilecek ve kendilerini kolaylıkla haklı çıkartacak bir nesne haline gelmeleriydi. Sovyet ticaret uzmanları içinde birbirlerini şikayet edenler veyahut çatışma halinde olanlar karşı tarafın Beyaz Rusları koruduğu ve ticari ilişki içinde olduğunu iddia etti. Çalışmanın ikinci ve son kısmında Sovyet ticaret uzmanlarının Türkiye'de Beyaz Ruslar üzerinden karşı karşıya gelmeleri anlatılacak, Beyaz Rusların Sovyet ticaret kurumlarının işlerine nasıl karıştığı ve ortak olduğu

¹ Beyaz Ruslar denilince yakın zamana kadar Türkçe'de Beyaz Rusya olarak anılan ülkeden göç edenler algılanıyordu.

² Arcos merkezi Londra'da olan, Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında dış ticaret ilişkilerinin yürütülmesi için kurulan, mülkiyeti Sovyet Dış Ticaret Bakanlığına ait bir anonim şirkettir. Türkiye ile olan dış ticaretin bir ticaret anlaşması imzalanana kadar yürütmesi için bir şubesi İstanbul'da mütareke döneminde açıldı.

³ Russotürk mülkiyetinin %49'u Sovyet Dış Ticaret Bakanlığına ait, 1924 yılında İstanbul'da kurulan bir anonim şirkettir. Amacı Türkiye burjuvazisi ile iyi ilişkiler geliştirmek ve İstanbul üzerinden Orta Doğu ülkelerine de Sovyet ihracat mallarını satmaktır.

⁴ Petrol Sendikası Bakü ve Grozni petrol ürünlerini ihracat etmek üzere kurulan Sovyet kurumuydu.

⁵ Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında 1927 yılında dış ticaret anlaşması imzalanınca Arcos anonim şirketi Ticaret Temsilcisi'ne dönüştü.

belirtildikten sonra 1930'lu yıllarda bile Sovyet-Beyaz Rus çekişmesine Kayseri Dokuma Kumaş fabrikası inşaatından bir örnek sunulacaktır.

2. Beyaz Rusların Türkiye'ye Gelişi

İç savaşta Kızıl Ordu'ya yenilen Beyaz Ordu ve sivillerden oluşan Beyaz Rusların Karadeniz'in karşı yakasından tahliyesi Şubat 1920'de başladı. Odessa, Novorossisk ve Kırım'dan artarda ayrılan gemilerin ilk duraklarından biri İstanbul oldu. Kasım 1920'ye kadar devam eden tahliyeleri ilk olarak 1919 yılında İngilizler, 1920'de ise Fransızlar organize etti (Karakaya, 2016, s.265). Beyaz Rusların İstanbul'a sığındıkları zaman nüfusları ile alakalı birçok istatistik mevcuttur. İstanbul Üniversitesinin davetlisi olarak katıldığı bir toplantıda Beyaz Ordunun komutanı General Wrangel Kasım 1920'de yaşanan son tahliye ile beraber İstanbul'a göç eden Beyaz Rusların en az 135.000 kişi olduğunu söyledi. 1919'da gelenlerle beraber İstanbul 167.000 Beyaz Rus'u ağırladı. Her ne kadar büyük çoğunluğu başka ülkelere göç etse de İstanbul'da kalanlar için ağırlıklı olarak barınma ve gıda ihtiyaçlarını Fransız, Amerikan ve İngiliz yardım organizasyonları karşıladı (Karakaya, 2016, s.267). Fransızlar himayesine aldıkları Beyaz Rusların 69.075.888 Frankına ve 126 adet askeri ve sivil gemilerden oluşan donanmasına da el koydu (Vardar, 2011, s.131). Beyaz Ruslar Kalmuk, Tatar, Gürcü, Yahudi, Ukraynalı, Rus ve Ermeni gibi değişik milletlerden oluşuyordu. Nüfusları çoğaldıkça işgal altındaki İstanbul'daki imkanların kısıtlı olmasından dolayı birçoğu zor günler geçirmeye başladı ve yardım almak zorunda kaldı. Yardım eden kuruluşlar arasında Osmanlı Kızılay'ı ve Amerikan Kızılhaç'ı gibi kuruluşlar vardı. Beyaz Rusların oluşturdukları Zemstvolar Birliği⁶, Rus Beyaz Haç'ı, Rus Şehirler Birliği, Rus Harp Malulleri Merkezi Birliği gibi kurumlar kendi aralarında organize oldular (Criss, 1993, s.51). Durumun erken farkına varan General Wrangel, Beyaz Ruslardan oluşan ordu İstanbul'a varınca bu orduyu üç kısma ayırdı. General Kutepov komutasındaki askerler Gelibolu'ya, General Abromov'un komutasındaki Don Kazaklarından oluşan askerler Çatalca, Çilingir, Sancaktepe, Kabakça'daki Fransız askeri kamplarına yerleştirildi. General Fostikov ve emrindeki askerler ise Limni Adasına gönderildi (Asiltürk, 2003, 63.sayı). Beyaz Rusların arasında en zor günler geçiren İstanbul'da kalan ve varlıklı olmayan siviller oldu.

Beyaz Rusların birçoğunun kendilerine kucak açan İstanbul'a vedaları erken oldu. 1921'de Sırbistan 22.306, Bulgaristan 3.840, Romanya 2.000 Yunanistan ise 1.742 asker ağırlıklı Beyaz Rus'u sığınmacı olarak aldı. Brezilya tarım alanında çalıştırmak üzere 3.000 kadar Beyaz Rus mülteciye kapılarını açtı. Sonradan Brezilya'ya gidenlerin çoğu yalan beyanda buldukları için İstanbul'a geri gönderildi (Criss, 1993, s.52-53). 31 Aralık 1921'e kadar çoğunluğu sivil olan 12.000 kadar Beyaz Rus Sovyetlerin af çağrısına uyarak İstanbul'dan ayrıldı ve memleketlerine geri döndü. İstanbul'da 34.000 Beyaz Rus geleceklerini endişe ile beklerken Gelibolu'da iki bini aşan askeri nüfusu ile kamplarda yaşayanlar da vardı. İstanbul'da bulunan Rus mültecilerin ekonomik anlamda kendilerine yetebilecek iş fırsatları Osmanlı Ordusundan terhis olanların da İstanbul'u mesken edinmesiyle gittikçe azalıyordu. İstanbul Beyaz Rusların varlığını en çok 1920-1924 yılları arasında hissetti. Birçoğu Beyoğlu, Taksim, Tünel, Tarlabası ve Galata'yı mesken tuttu. Ancak hayatlarına en çok etki eden ise sefalet, seks, uyuşturucu ve kumar oldu. Bazı semtlerde Rus restoranları açıldı ve İstanbul'da diğer rakiplerine meydan okuyan bir yenilik getirdiler. Restoranların çoğunda hizmet sektöründe bir ilk olarak Beyaz Ruslar kadınlar garson olarak çalıştı (Karakaya, 2016, ss. 267-291).

Rusya'daki iç savaşın ardından İstanbul'a sığınan Beyaz Rusların ilk gelenleri arasında ekonomik durumu iyi olan aristokrat, subay ve entelektüellerin sayısı oldukça fazla idi. Dahası ilk göç eden Beyaz Rusların arasındaki zenginlerin çoğunluğu Avrupa ülkelerinin elçiliklerinden vize alarak İstanbul'dan çoktan ayrılmışlardı. Zengin ve aristokratlardan oluşan bu grup daha 1920 yılı tamamlanmadan çoğunlukla başka bir

⁶ Serfliğin ilgasından sonra 1864'te II. Aleksandr tarafından kurulan yerel yönetim birimleridir. Bolşevikler iktidara gelince ortadan kaldırıldılar.

ülkede yeni yaşamlarına başladı (Olçay ve diğerleri, 2019, s.49). Zengin kesimin, yeniden göç etmeyenlerin arasından, yanında getirebildikleri değerli metalleri ve henüz geçerli sayılan bazı yabancı para üzerinden olan birikimlerini kullanarak İstanbul'da bazı girişimcilik faaliyetinde bulunanlar vardı (Acar, 2018, ss.479-496). Kalanlar arasında 1919 ve 1920 yıllarında Beyaz Rusların bar ve restoran işletmeciliğinde kısa süren birçok girişimi oldu. Örneğin Maksim Gazinosunu Moskova'daki mekânın ardından açacak olan Frederick Thompson'un⁷ ilk girişimi "Stella" isimli bir lokal işletmeyi (Üsdiken, 1994, s.20). Beyaz Rusların kendilerini gösterdikleri bir diğer mekân "Garden Bar" oldu. Birçok Rus balerin Grand Bar'da gösteriler sundu. Tepebaşı'nda Beyaz Ruslardan Nicola İgnatiedis "Petrograd" isimli bir pastane açtı (Üsdiken, 1994, ss. 32-34). "Le Grand Moscovite" restoranı Hollanda Büyükelçiliğinin karşı köşesindeki yerde misafirlerini karşılamaya başladı. Beyaz Ruslardan Ermeni kökenli Krikor Karpiç'in (Üre, 2020, ss.68-73) devraldığı bu mekan sonrada Ankara'ya taşındı. "Splendid" isimli bir diğer mekânın macerası ise çok uzun sürmedi. "Şehrazat" isimli lokal "Yanni" lokalinin yerine açılan sadece gündüz değil geceleri de açık olan bir işletmeydi. "Jean Novotny" isimli Beyaz Rus "Grand Hotel Kroecker" in binalarını kiralayarak daha büyük bir işletme kurdu. "Kievsky Ugolok" Galatasaray Pasajına yakın bir yerde açılan ve kısa sürede kapanan bir diğer yatırım oldu (Üsdiken, 1994, ss. 32-34).

Beyaz Rusların açtıkları mekanlar sadece yerli rakipleriyle değil birbirleri ile de sürekli olarak rekabet içindeydi. Bu yüzden Beyaz Rusların açılan mekanlarının ömrü kısa oluyordu. Örneğin "Kit-Kat" isimli lokalin kapanmasının sebebi bir diğer Beyaz Rus yatırımı olan "Rejans" oldu. "Societe de Commerce Russe"nin yerinde daha önce "Constantinopole Palace" başka bir Beyaz Rus girişimcinin kısa sürede zarar eden yatırımıydı. Aznavur Pasajında açılan "Sarmatov Bar"ın dekorasyonu tamamıyla bir Rus mekanı havasındaydı ama ticari ömrü uzun olmadı. (Üsdiken, 1994, ss. 21-23).

Beyaz Ruslar İstanbul'un ticari hayatına hemen adapte olmaya çalıştılar. İşgal altındaki İstanbul'da Türklere ait 3 restoran, 4 birahane, 58 bakkal, Rumlara ait 171 restoran, 26 adet cafe, 444 adet birahane, 528 adet de bakkal varken Beyaz Ruslar kısa sürede 30 adet restoran, 3 adet cafe, 3 adet birahane, 8 adet de bakkal açtı. Mütareke İstanbul'unda toplam 257 adet restoran, 31 adet cafe, 471 adet birahane, 654 adet de bakkal dükkanı bulunuyordu (Gilbert, 1922, ss.259-287). Açılan mekanların içindeki eğlencelerin ve gösterilerin yanı sıra Beyaz Rusların işgal altındaki İstanbul'a sığınmasıyla beraber şehrin kültürel ve estetik değerlerinde bazı değişiklikler oldu. Mesela kısa süre içinde halkın mesire yeri anlayışı mekan olarak Adalar'a kaydı. İşgalle beraber İstanbullular daha çok denizi sever oldular. Hatta Beyaz Rusların uğrak yeri olan Florya daha popüler hale geldi (Toprak, 2014, ss.272-275).

1920 yılında İstanbul'a sığınan Beyaz Rusların ekonomik durumları onlardan daha önce göç eden üst sınıf göçmenlerinkinden daha farklıydı. Yeni gelenlerin geçinebilmek için kendilerine iş bulmaları gerekiyordu. Bunun için hemen işe koyulan Beyaz Ruslar bir iş idaresi kurdular ve başvuruları kabul etmeye başladılar. Kayıt olanlar arasında ziraat uzmanları, mühendis, doktor, hayvan bakıcıları, elektrikçi, makinist, fotoğrafçı, şoför, avukat, bankacı, memur gibi değişik meslek gruplarından insanlar vardı. Birçok Beyaz Rus gazetelere iş bulabilmek için ilan veriyordu. Beyaz Ruslar arasında mühendis ve teknisyen olanlar çok rahat iş buluyordu. Alt sınıflardan olan birçok Beyaz Rus ise geçinebilmek için bit pazarlarında eşyalarını satıyordu. Karaköy'den aşağıya inerken Galata Mevlevihane yokuşunda bir bit pazarı bulunuyordu. Bit pazarında ne Rumlar ne de Ermeniler sadece Beyaz Ruslar vardı. Beyaz Rus Ordusu askerleri kendi pazarlarını kurmayı böylelikle başardılar (İliazd, 1996, ss.196-202). Ancak yine de 15 binin üzerinde Beyaz Rus'un düzenli bir işi yoktu. Başlarda izin alamayan Beyaz Rus doktor ve eczacılar ise kaçak olarak çalıştılar. Hatta bunlar Rus Doktorlar Cemiyetini kurdular (Bakar, 2012, ss. 142-173).

⁷ Bakınız: Vladimir Aleksandrov, Siyah Rus, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Beyaz Ruslardan bazıları hayatta kalmak için buldukları her işte çalıştı. Aralarından sermaye sahipleri ise iş alemine girerken diğer yandan hasta, yaşlı ve çocuklar için de yaşam devam ediyordu. İhtiyaç içinde olanlara yardım için İstanbul'da yardım kuruluşları birçok mekân açtı. Rus Kızılhaç'ının Harbiye'de Nikolay Hastanesi vardı. İlk başlarda 10 olan yatak sayısı kısa sürede 230 adede çıkarıldı. Hastanede toplamda 79.000 adet farklı vakaya bakıldı. Yapılan tedaviler, bakımlar, yatan hasta maliyetleri yardım kuruluşları tarafından karşılandı. Beyaz Ruslar birçok ilçede özellikle mülteci kamplarının bulunduğu yerlerde okullar açtılar. Kamplar dışında bulunan okulların en önemlisi Büyükdere'deydi. Okulda 270 erkek, 30 kız öğrenci eğitim alıyordu (Farewell, 1923, ss. 8-22).

Avrupa'ya, Balkanlara, Amerika'ya giden ve Sovyetler Birliği'ne geri dönüş yapanların ardından İstanbul'daki Beyaz Rusların sayısı 1922'den itibaren 30.000'nin altında düştü. Milletler Cemiyetinin sekiz yıl sonraki raporlarında ise sayıları 1.400 kişi olarak gösteriliyordu (Karakaya, 2016, s. 295). Rus mültecilerin Türkiye'de sığındıkları şehir sadece İstanbul değildi. Trabzon, Bartın, Kastamonu, Rize, İzmir, Aydın, Nazilli, Erzincan, Ankara ve Sivas gibi iller de vardı (Acar, 2019, ss.4-7). Cumhuriyetin ilanından sonra sayıları 7.000 kadar tahmin edilen Beyaz Rusların yeni hükümetin gözünde olumlu bir imajı vardı. Beyaz Ruslardan isteyenler siyasi mülteci olarak tanınacak ve belli süreliğine oturma izni alabileceklerdi. Oturma izni alan Beyaz Ruslardan doktor ve avukat olanlar mesleklerini icra edebileceklerdi. Fakat 1927 yılına kadar verilen oturma izninin sonuna yaklaşırken Türkiye'nin izlediği iç siyaset ve bazı kanunlar değişiyordu. Yabancıların bazı meslekleri yapmaları yasaklanırken Beyaz Ruslar da bu kararlardan nasibini alacaktı. Çalışma izinleri tehlikeye giren Beyaz Rusların bazıları Türkiye'yi terk ederken, resmi rakamlara göre 1927 yılının başında sadece 2.879 Beyaz Rus Türkiye sınırları içinde yaşıyordu. İlerleyen aylarda da hükümetin tavrında değişen bir durum olmadı. Beyaz Ruslardan 1.300 kadarı Türkiye vatandaşlığı alabildi. Bir süre vatandaşlık alamayan Beyaz Rusların bir kısmına göz yuman hükümet 1936 yılında 986 mülteciye daha vatandaşlık imkanı sundu (Acar, 2017, ss. 315-319).

3. Beyaz Rusların Sovyet Ticaret Kurumları ile Olan Ekonomik İlişkileri

Beyaz Rusların Türkiye'de Sovyet ticaret kurumları ile olan ekonomik ilişkileri öncelikle Sovyet ticaret kurumlarının içinde istihdam edilmeleri ile gerçekleşti. Sovyet ticaret kurumları ile ithalat ve ihracat ilişkisi içine girmek isteyen Beyaz Ruslar İstanbul'da kurulan bazı anonim şirketlere ortak oldular. Bu şirketlerin içinde ortak olmayan ama istihdam edilen Beyaz Ruslar da oldu. Sovyet ticaret kurumlarında kendi aralarında iktidar kavgasına girişen Sovyet ticaret uzmanlarının polemiklerinde ve rekabetlerinde Beyaz Rusların istihdamı veya onlarla iş yapılması bir koz olarak kullanıldı. Beyaz Rusların İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli illerinde bulunan Sovyet ticaret kurumlarında istihdam edilmelerinden Moskova sürekli olarak rahatsızlık duydu ve bu durumu birçok kez İstanbul'da bulunan Arcos ofisine bildirerek Beyaz Rusların işlerine son verilmesini istedi. Arcos müdürleri genelde bu uyarılara hemen uysalar da direndikleri zamanlar da oldu. Türk sermayesi ile ortak kurulmak istenen Russotürk'ün müdürü Kvirkeleya⁸ ve yardımcısı Fethi Bayraş ise sürekli olarak Beyaz Rusların ortak oldukları, hatta yönetiminde yer aldıkları Karadeniz şirketi ile ithalat ve ihracat operasyonlarında beraber çalıştı. Beyaz Rusların Karadeniz şirketi içindeki varlıkları Hollanda ve İtalyan bankalarından kolay ticaret kredisi bulmalarını sağlarken, Beyaz Rusların gözü sürekli olarak Russotürk üzerinden alacakları Sovyetler Birliği ithalat lisanslarında oldu. Çünkü ithalat lisansı demek Sovyetler Birliği'ne yüksek kârlarla ürünler ihraç etmek demektir.

Arcos anonim şirketi altında örgütlenen ancak dış ticaret operasyonlarında bağımsız olan Petrol Sendikası da Türkiye piyasalarında tutunmak ve ticaret ağlarına ulaşmak için kimi zaman Beyaz Rusları kullanmak zorunda kaldı. 1927 yılında bir diğer dışli rakibi

⁸ Sovyet belgelerinde sadece soy ismi ile anılmaktadır.

Amerikan firması Standart Oil⁹ ile Türkiye pazarlarına gaz yağı satmak üzere anlaşılan Petrol Sendikası ancak bu yolla kendini Beyaz Rusların ticaret ağlarından kurtarabildi. Her ne kadar Petrol Sendikası Türkiye satışlarında Beyaz Rusların etkisinden bir müddet kurtulsa da 1927 yılında imzalanan ticaret anlaşmasının ardından Ticaret Temsilciliğine dönüşen Arcos ve Russotürk'ten sonra bile Sovyet ticaret kurumları kendilerini Beyaz Ruslardan 1930'ların başına kadar uzak tutamadı.

Sovyet kurumları içinde çalışan uzmanların Beyaz Ruslar üzerinden birbirlerine tahakküm kurmasına en iyi örneklerden biri Arcos müdürü Akim Aleksandroviç Yuryev ile müdür yardımcısı Kovrov¹⁰ arasında Kovrov'un sekreteri olan Rotenberg üzerinden yaşanan tartışmadır. Rotenberg¹¹ Arcos'un İstanbul ofisinde Arcos müdür yardımcısı Kovrov'un sekreteri olarak çalışıyordu. Kovrov'un Mayıs 1925'te Moskova'ya Arcos'un bazı işleri için çağrılmasını fırsat bilen Arcos müdürü Yuryev Ağustos ayından itibaren Kovrov'u şirketten uzaklaştırmak için Rotenberg hakkında bazı mektuplar kaleme almaya başladı. Yuryev'in ilk şikayeti; Kovrov'un yokluğunda Rotenberg'in henüz işe yarar bir ticari fayda sağlayacağı hamleler yapmamış olmasıydı. Yuryev şikayetlerine Rotenberg'in İstanbul'da iş yapan Beyaz Ruslarla olan ilişkilerini ilerlettiğini yazarak devam etti. Kovrov'un uzun süren Sovyetler Birliği yolculuğundan geri dönmeyeceği anlaşılınca Yuryev Rotenberg'in Kovrov'un yerine atanacağını düşündü. Bu yüzden ağustos ayı içindeki mektuplarına eğer Kovrov görevden alındı ise Rotenberg'in de alınması gerekir diye devam etti. Yuryev zaman kaybetmeden ve henüz Moskova'dan kesin bir talimat ulaşmadan Rotenberg'e Sovyetler Birliği'ne Odessa üzerinden geri dönme talimatı verdi. Rotenberg ise Kovrov adına gönderilen resmi yazışmalar ve bazı mektupları Yuryev'e vermeyerek kendisinin yetkili olduğunu belirtti ve geri dönüşünü geciktirmek için zaman kazanmak istedi (Rossiyskiy Gosudartstvennyy Arhiv Ekonomiki RGAE fon:413, opis:2, delo:2042, ss:24-25).

Arcos müdürü Yuryev'in Ankara elçisi Yakov Surits¹², Dış Ticaret Bakanı Krasin ve Dış İşleri Bakanı Çiçerin'e sunduğu 21 Ağustos 1924 tarihli Arcos'un ticaret geçmişini özetleyen rapor Sovyet ekonomik kurumlarının Beyaz Ruslar ile olan ilişkisini başka bir açıdan ele almaktadır. Rapora göre Yuryev'in Arcos'un Türkiye'deki ticaret faaliyetlerindeki en büyük başarısızlığı İstanbul burjuvazisi ve ticaret ağlarıyla iyi ilişkiler geliştirememesiydi. Dahası İstanbul'da kendini ticaret çevrelerine kabul ettirmede zorlanan Arcos'un Anadolu ile olan ticari faaliyetleri daha da kötü durumdaydı. Örneğin 1923 yılında tahıl ürünlerinin satışları sadece İstanbul'da oldu ve Sovyet tahıl ihracatı ancak birkaç tüccar vasıtasıyla yapılabildi. Arcos komisyon üzerinden çalıştığı için Sovyet ihraç mallarını sadece büyük sermayeli tüccarlara toptan sattı. Bu satışlar sadece İstanbul'da gerçekleşti. Başka ülkelerin ticaret ağlarından faydalanılarak Sovyet ihraç ürünleri için İstanbul transit liman olarak kullanılmak isteniyordu. Ancak başarılı olunamadı (RGAE, fon:413, opis:2, delo:2042, ss.86-97).

Yuryev raporunun devamında Türkiye'deki hükümetin bütçeye gelir sağlama adına yakında zamanda bazı ürünleri tekeline alacağını bildirmekteydi. Türkiye'de tahıl ürünleri ticareti üzerinde kısa sürede sağlanmak istenen tekelleşmenin devlet eliyle gerçekleşmesinde, bazı Sovyet ihraç ürünlerinin Türkiye'ye ihracatında tehlike oluşacağını altını çiziyordu. Arcos kurulduğundan beri sadece büyük sermayeli tüccarlar ile çalışmaya alışmıştı, tüccarlardan yüksek banka garantilileri ile mallarını Türkiye pazarlarında satma şansı buluyordu. Hal böyle olunca Sovyetler Birliği ihracatı İstanbul'da sözü geçen birkaç tüccarın inisiyatifine kaldı. Yuryev bu duruma hemen müdahale edilmesini tüccar gruplarının çeşitlendirilmesi gerektiğini belirtti.

Yuryev'in vurguladığı bir diğer konu Arcos'un altında örgütlenen Sovyet ticaret kurumlarının kendi aralarında aynı veya benzer Sovyet ihracat mal grupları üzerinden

⁹ Amerikalı Rockefeller ailesine ait ABD içinde ve dışında perol ürünleri işleyen ve satan firma. Türkiye'de 1930'ların ortasında Sokoni Vakum adını alacaktır.

¹⁰ Sovyet belgelerinde sadece soy ismi ile anılmaktadır.

¹¹ Sovyet belgelerinde sadece soy ismi ile anılmaktadır.

¹² Yakov Zaharoviç Surits Seovytler Birliği'nin 1923-1934 arasında Ankara Büyükelçiliğini yaptı.

olmak kaydıyla Türkiye piyasalarında rekabete girmeleri idi. Örneğin Petrol Sendikası Türkiye'de gazyağını pazarlamaya çalışırken, diğer Sovyet ticaret kurumları Türkiye'ye petrol ürünleri sokmaları için yurtdışında bazı yabancı firmalarla pazarlık yaparak ve onlara aynı Sovyet petrol ürünleri satarak, Türkiye piyasalarında Sovyet ihraç ürünlerin fiyatlarının düşmesine neden oluyordu. Bir raporunda İzmir'de neden Sovyet gazyağı ve diğer petrol türevlerinin satılmasının zor olduğunu anlatmaya başlayan Yuryev'in bölgedeki en büyük çatışma yaşadığı kişi Sovyet konsolosluk görevlilerinden Plyat¹³ isimli uzmandı. Yuryev ile Plyat arasında birbirlerini suçladıkları, bir süredir devam eden ve şikayetlerini Moskova'ya bildirdikleri şiddetli bir polemik söz konusuydu. Sovyetlerin İzmir konsolosluk çalışanı Plyat Arcos müdürü Yuryev ve ekibini Arcos etrafında Beyaz Ruslardan oluşan bir tüccar grubu örmekle suçladı. Plyat'ın iddiasına göre Arcos İstanbul'daki Sovyet ürünlerinin ihracatının %95'ini Beyaz Ruslar üzerinden organize etmekteydi. Plyat ayrıca Yuryev'i Arcos içinde birçok Beyaz Rus'a iş imkanı vermekle suçladı. Yuryev Arcos ve kendisi hakkındaki ithamlara cevap verirken kullandığı ilk tabir Plyat'ın bir yalancı olduğuydu. Plyat'ın İzmir'den deri işleme fabrikaları için alınan meşe palamudu hakkındaki sözlerine durumun kendisi ile alakalı olmadığını belirtti. Plyat sözlerine bu alımlara Beyaz Rusların aracılık ettiği imasını yükledi. İki defa meşe palamudu alımı olduğunu söyleyen Yuryev ilk alımın Odessa'lı bir aileden olduğunu doğrulamaktaydı. İkinci alımda ise İzmir'deki firma güven vermediği için İstanbul'dan alım yapılması tercih edilmişti. Alımın hızla yapılması için İstanbul'un tercih edilmesi malların ivedikle yüklenme gereksiniminden dolaydı (RGAE fon:413, opis:2, delo:2042, ss.86-97).

Plyat'ın Arcos adına yaptığı bir diğer suçlama Arcos'un Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den ihtiyaç duyduğu ithal malları bilmediği yönündeydi. Ukrayna'da deri işleme fabrikaları için gereken hammadde alımlarını İzmir'de bulunan Charlton Vitol isimli şirketten yapabilecekken Arcos'un büyük bir fırsatı teptiğini raporunda belirtti. Yuryev ise Plyat'ın yine gerçekleri saptırıldığını iddia etti. Yuryev'e göre Charlton Vitol isimli şirket 1922 yılında Kırım üzerinden gerçekleştirilmek istenen altın kaçakçılığına karışmıştı. Ayrıca Yuryev deri işleme fabrikaları için hammadde alımının bir yıldan fazla süredir İzmir firmaları üzerinden de yapılarak karşılandığını Plyat'ın sadece kendilerini suçlamak üzere bütün bunları dile getirdiğini belirtti. Sovyetlerden gelen talimat üzerine Arcos'un yabancı tüccarlardan ziyade Türkiye menşeli firmalar ya da Türk kökenli tüccarlarla daha çok ticaret ilişkisi geliştirmek istediğini ekledi. Charlton Vitol ise bir İngiliz firmasıydı.

Yuryev'in Plyat hakkında Moskova'yı uyardığı konular arasında, kendisinin İzmir konsoloslukunda Karnavskiy isimli Beyaz Rus birini barındırdığı yönündeydi. Yuryev'e göre Karnavskiy isimli konsolosluk çalışanı Petersburg'tan Türkiye'ye sığınan eski bir tüccardı. Plyat onu İzmir konsoloslukunda işe almıştı. Dahası İzmir konsoloslukundan danışman olarak maaş bağlanan Karnavskiy aynı zamanda Charlton Vitol adına da bazı ticari işleri takip ediyordu. Yuryev'e göre Karnavskiy Vitol firması tarafından Sovyetlerle olan ticari bağları kuvvetlendirmek üzere konsoloslukta işe sokulmuştu (RGAE fon:413, opis:2, delo:2042, ss.86-97).

1925 yılı içinde Rum, Ermeni, Beyaz Rus gibi bazı azınlıkların elçilik, konsolosluk, Arcos ve Russotürk içerisinde çalışmaması yönünde özellikle diplomatik misyonlara Dış İşleri Bakanı Georgi Çiçerin¹⁴ uyarı yazısı gönderdi. Aynı yılın ağustos ayı içinde İstanbul konsolosu Potemkin tekrar uyarıldı. Ticari faaliyet yürüten Sovyet ekonomik kurumlarından Kemalist düşünceye yakın yerel çalışanların istihdamlarının önem arz ettiği, Potemkin'e Çiçerin tarafından bir kez daha hatırlatıldı. Örnek olarak ise Ostrovskiy isimli bir Sovyet ticaret uzmanının Enveristlere (eski ittihatçı oldukları vurgulanıyor) yakın olan Türk tüccarlar ile petrol türevleri satış sözleşmesi imzalaması gösterildi (RGAE fon:413, opis:2, delo:2043, s.182).

¹³ Sovyetler Birliği tarafından 1924 yılında önce Mersin'e sonra İzmir'e atanan konsolosluk görevlisi.

¹⁴ Georgi Vasilyeviç Çiçerin 1918-1930 yılları arasında Sovyetler Birliği dış işleri bakanlığı yaptı.

Arcos müdürü Yuryev neden bazı azınlıkların ve Beyaz Rusların Sovyet ekonomik kurumlarında çalıştığına dair yaptığı yazılı açıklamasına Arcos'un 1922 Mayıs ayında İstanbul ofisinin açılmasıyla başlamaktadır. Açıklamasına Sovyetlerin Türkiye ile olan ticaret ağlarını geliştirmek için Karadeniz liman kentlerinde ticaret ofisleri açtığını ve özellikle petrol türevi ürünleri satmaya çalıştığını belirterek devam eden Yuryev, Ankara ve ona bağlı olan Samsun ticaret ofisinde Petrol Sendikası çalışanlarının özellikle bulundurulması talimatının Moskova'dan verildiğini söylemektedir. Aradan geçen yıllarda Sovyet ticaret organizasyonun bazı değişikliklere uğradığını ve halihazırda 40 adet çalışanın olduğunu belirten Yuryev'e göre bunlardan beşi Komünist Parti üyesi iken geri kalanları Komünist parti üyesi değildir. Elindeki fişleme dosyasından bilgi aktarmaya devam eden Yuryev, Arcos içinde Beyaz Rus çalışanların olduğunu inkâr etmemektedir. Yuryev'e göre Arcos, dil bilgileri ve piyasa tecrübelerinden ötürü Arcos Beyaz Rusları istihdam etmekle kârlı çıkmıştır. Ancak yine de bazı çalışanların Beyaz Rus oldukları anlaşılınca işten çıkarılmıştır. Yuryev yapılan ithalat ihracat işlerinin uzmanlık gerektiğini savunurken, Dış Ticaret Bakanlığından uzman kadrolar vermeleri üzerine ısrar ettiklerini ancak isteklerinin çoğu zaman karşılanmadığını söylemektedir. Bundan dolayı her ne kadar Beyaz Rusları istihdam etmekten kaçınırsalar da bazı elzem durumlarda mecbur kaldıklarını mektubunda belirtir. Örneğin Azerbaycan doğumlu olan Delibozov isimli bir Arcos çalışanı petrol türevlerinin satışları için İzmit ve civarında Petrol Sendikası tarafından çalıştırıldı. Dış İşleri Bakanlığının uyarısından sonra Delibozov'un işine son verildi. Yuryev benzeri durumun Trabzon ofisinde çalışan Malinovskiy ve Hasanzade Kuguşev için de geçerli olduğunu belirtir. Yuryev her ne kadar bu iki çalışanın işlerini canla başla yaptıklarını savunsa da Moskova'dan gelen emirlere daha fazla direnemedi ve iki Beyaz Rus'un işine son verdi (RGAE fon:413, opis:12, delo:1553, ss. 3-9).

Russotürk, Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı tarafından İstanbul burjuvazisinin desteğini almak niyetiyle 1924 yılının son aylarında kuruldu. Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı Russotürk kurulurken hisselerinin %49'na sahip olacaktı. Geri kalanı ise Türkiye'deki sermayedarlardan karşılanacaktı. Ancak kuruluş aşamasındaki beklentiler, Sovyet bakanlığı Russotürk'ü kurmak için harekete geçtiğinde gerçekleşmedi. İstanbul sermayesinden ilgi görmeyen Russotürk için mecburi olarak başka çarelere başvurulurken sermaye yaratılmak zorunda kalındı. Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı bütün sermayesini kendisinin karşılayacağı bir şirketi kolaylıkla kurabilirdi ancak amaçları Türkiye'deki sermaye sahipleri ile ortak hareket edebilecek bir zemin yaratmaktı. Böylelikle Sovyetlerin istediği ticaret ağlarına ulaşmak ve yüksek sermaye sahipleri ile iş yapmak daha kolay olacaktı. Russotürk'ün kuruluş amacı sadece Türkiye piyasalarına Sovyet ürünlerini ihraç etmek değildi. Balkanlar ve Orta Doğu'ya da ürün ihraç amacı güden Russotürk'ün kuruluşuna Türkiye'deki büyük sermaye sahipleri ilgi göstermeyince Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı 1920'lerin başında Türkiye'nin çok ihtiyaç duyduğu çimentoyu zararına satacak ve karşılığında ithalat lisansı verecek yüksek kâr oranlı bir dış ticaret operasyonu gerçekleştirme kararı aldı (Bilgiç, 2021, ss. 87-104).

Çimento operasyonunu kuruluşunda Türkiye'nin bürokrasinin ileri gelenlerinin ve Beyaz Rusların da bulunduğu Karadeniz ve Anadolu şirketleri ile gerçekleştirmek zorunda kalan Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı böylelikle karşı karşıya gelmek istemediği bir sermaye grubunu kendi ihracat ve ithalat işlerine ortak etmiş oluyordu (Bilgiç, 2020, ss.46-48). Karadeniz şirketinin içinde yer alan Beyaz Rus Moldavskiy¹⁵ ilerleyen yıllarda Sovyetlerin dış ticaret operasyonlarına en çok karışanlardan biri olacaktı (RGAE fon:413, opis:2, delo:2044, ss.1-7). Moldavskiy Karadeniz şirketinde hem ortak hem de yöneticiydi. Diğer Beyaz Rus ortaklar arasında Ratner, Vadyayev, Şamsin ve Hari vardı. Bu yöneticiler Karadeniz üzerinden Russotürk'e kolaylıkla ucuz ticaret kredileri bulabiliyorlardı. Beyaz Rusların sahip olduğu bazı şirketler hakkında, Yuryev'in Krasin'e ulaştırdığı bilgiler arasında, İran sermayeli eski Hostoriya Bankasının Karadeniz'e de

¹⁵ Birçok Sovyet ticaret belgesinde adı geçen Moldavskiy'in belgelerde sadece soyisimi anılmaktadır.

ortak olan Beyaz Ruslar tarafından satın alındığı bilgisi de vardı. Odessa'da bulunan eski Asya Bankasının çalışanlarından olan Beyaz Rus Hari, satın alınan bankanın yönetim kuruluna atanmıştı. Russotürk ise bu bankadan Fethi Bayraş adına çek defteri çıkarmıştı (RGAE, fon:413, opis:2, delo:2042, ss.73).

Beyaz Rusların belki büyük oranda sermayeleri yoktu ancak hem Sovyet topraklarının ihtiyaçlarını iyi biliyorlar, hem Türkiye'deki piyasaları iyi tanıyorlardı. Ayrıca dil engelini kolaylıkla aşabiliyorlardı. 1927 yılında Ticaret Anlaşması imzalandıktan sonra Ticaret Temsilciliği Teknoloji İhracat Kurumuna dönüştürülen Russotürk kömür, antrasit, kostik soda, havyar, halı, çimento gibi Sovyet ürünlerini Türkiye, Mısır, Filistin, Suriye, Arabistan, Yemen, Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelere İstanbul üzerinden sattı (RGAE, fon:413, opis:2, delo:2044, ss.12-28).

Sovyetler Birliği'nin dış ticaretindeki en karakteristik özelliği oluşturduğu yeni ekonomik kurumlarla ithalat ve ihracatı devlet tekel altına almak oldu. Ancak Sovyetler Birliği dış ticarete devletin ithalat ve ihracatta tekel kurduğu yapısını dış ticaret yaptığı kapitalist ülkelere kendi kurallarının ve kanunlarının geçerli olduğu bir şekilde hemen kabul ettiremedi. Türkiye'de ilk başlarda hiçbir şekilde dış ticareti tekelinde bulundurulmuş Sovyet ticaret kurumlarının Türkiye topraklarında faaliyet göstermesini istemedi. Dahası bu durumu Sovyetler Birliği'nin bir kapitülasyon iddiası olarak gördü ve Sovyetleri Türkiye'nin ticaret kanunlarına uymaya zorladı (Bilgiç, 2021, s.240). Sovyet elçisi Aralov'un Türkiye'deki görevi sırasında tekrar ülkesine çağrılmasının arkasındaki nedenlerden biri de Türkiye ile Sovyetler arasında Sovyetlerin arzu ettiği şekilde bir ticaret anlaşması imzalamaya ikna edememesidir. Aralov anılarında Rauf Orbay ile aralarında yaşanan siyasi tartışmaların kendisine komplo kurulması ile sonuçlandığını söylese de Sovyet belgeleri ticaret anlaşması ve özellikle Ticaret Temsilciliği üzerinde dönen tartışmaların geri çağrılmaya neden olduğunu göstermektedir (Bilgiç, 2020, ss.190-200).

Sovyetler Birliği'nin memnuniyetsizliğine karşın Türkiye, 1927 yılının sonlarına kadar iki ülke arasında Arcos ve Russotürk üzerinden devam eden dış ticaretin bir ticaret anlaşmasına dayandırılmasını zorunlu kıldı. 1925 yılının ortalarına doğru Türkiye, Sovyetler Birliği'ni müzakere masasına çağırdı ve kendi ticaret şartlarını kabul etmesi için zorladı. Ticaret anlaşması görüşmeleri 18 aydan fazla sürdü ve nihayetinde ortak bir nokta bulundu. Ortak nokta bulmayı sağlayan hamlelerden birini Sovyetler Birliği yaptı. Türkiye'den özellikle Sovyetler Birliği'ne yapılan tüketim malları ihracatını arttırmak isteyen Sovyetler Birliği şu yolu izledi; Moskova yönetimi Türk menşeli ürünlere lisans alma zorunluluğunu ortadan kaldırdı, hatta kara yolu üzerinden gelecek tüccarlara da bazı dönemlerde vize uygulaması muafiyeti getirdi (Bilgiç, 2021, ss.251-254). Sovyetler Birliği'nin ülke içinde eksikliği hissedilen tüketim ürünlerine sağladığı bu kolaylık 1926 ve 1927 yıllarında Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne ihraç edilen tüketim ürünlerinin sayısında önemli artış sağladı. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi arttı. Lisanssız ürün uygulaması kısa süre sonra Sovyetlerin nihai üretim için ihtiyaç duyduğu bazı hammaddelerin de Türkiye'den ihracatının artmasını sağladı. Ukrayna deri fabrikalarının deri üretimi için ihtiyaç duyduğu meşe palamudunun İzmir'de üretilen miktarının neredeyse tamamı satın alınarak Sovyetler Birliği'ne ihraç edildi (Bilgiç, 2019, ss.248-284). Zaman içerisinde büyüyen iki ülke arasındaki dış ticaret özellikle Türkiye'nin ihracatının artması ile anlaşma masasında iki ülkenin birbirine yakınlaşmasını sağladı. Nihayetinde Sovyetler Birliği, Türk yetkililere Ticaret Temsilciliğini çalışma koşullarını Sovyet Birliği kanunlarına göre kabul ettirdi. 1927 ticaret anlaşması ile İstanbul ve Ankara dahil olmak üzere Türkiye'nin çeşitli illerinde Sovyet Ticaret Temsilciliği açılmasına karar verildi. Ticaret anlaşması ayrıca Arcos ve Russotürk anonim şirketlerinin yönetim ve çalışan kadrosu ile Ticaret Temsilciliğine devredilmesini sağladı (Bilgiç, 2021, ss. 251-256).

Ticaret anlaşması görüşmeleri boyunca Sovyetler Birliği'nin Türkiye'deki tüccarlara Türk menşeli ürünleri lisanssız olarak ithal etme izni vermesi ile Türkiye'den Sovyetlere ihracatı en çok artan ürünler portakal ve limon oldu. 1926 yılında neredeyse Türkiye'de

üretilen bütün narenciye Sovyetler Birliği'ne ihraç edildi. İhracat için Mersin'e Arcos'un Sovyetlerden gelen uzmanları görevli olarak gönderildi. Her ne kadar Türkiye'de üreticilerin yüzünü güldüren bir hamle olsa da Lisanssız İhracat kategorisine alınan portakal ve limon Arcos çalışanlarının bazı sorunlar yaşamasına sebep verdi. Dış Ticaret Bakanlığı Sovyetlerin uygulamakta ısrar ettiği dış ticaret üzerindeki tekelin Arcos'un bazı uygulamalarından dolayı bozulduğunu iddia etti. Sovyet bakanlığına göre Lisanssız İthalat aracılığıyla Türkiye'den ihraç edilen ürünlerde gereksiz bir artış vardı. Bir diğer iddia ise Türk menşeli olduğu için lisanssız ithalat izni verilen ürünlerin birçoğunun Türk menşeli olduğunu gösteren sertifikalar sahteydi. Odessa gümrüğünde tespit edilen bu ürünlerin Sovyetlere kabulü için Arcos İstanbul ofisi sürekli baskı yaptı. Bakanlığın itiraz ettiği bir diğer önemli nokta özellikle portakal alımlarına Beyaz Rus tüccarların karıştığı ve yüksek oranlarda Türkiye'nin ihracatından kâr sağlamış olmalarıydı. Portakal alımları için ödemeler önceden yapıldığı halde, Beyaz Rus tüccarlar gerekli teslimatları yapmadılar. Aslında bakanlık Arcos'un yönetiminden uzunca bir süredir memnun değildi. Moskova'nın Arcos çalışanlarında eksiltmeye gidilmesi talimatını Arcos'un İstanbul ofisi uygulamadı. İstihdamdaki azaltma Arcos'un da maliyetlerini azaltacaktı. Bakanlığın bir diğer iddiası Arcos çalışanlarının %20'lere varan oranlarda yüksek maaş almasıydı. Beyaz Ruslar üzerinden aslında anlatılmak istenen Arcos yöneticilerinin bakanlığın talimatlarına uyması gerektiği idi. Çünkü açık bir dille Beyaz Ruslar ile olan ticaretin devam etmesi durumunda Sovyetler Birliği'ne geri çağrılıp mahkemelerde yargılanacakları uyarısı yapılmıştı (Gosudarstvvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii GARF fon:374, opis:28, delo:1873, s.1 28).

Sovyetler Birliği, Türkiye ile dış ticaret ilişkilerini 1920'lerin başında geliştirmeye çalışırken önemli ihracat mallarından birisi gaz yağı ve diğer petrol ürünleriydi. Aralov, Rusya'dan Ankara'ya kara yolu ile ulaşmak için önce Samsun'a ayak bastığında yanında iki önemli mal grubu vardı; çimento ve gaz yağı. Türkiye'nin elektrik hatları yeterli olmadığından cumhuriyetin ilk yıllarında birçok ev hatta devlet dairesi geceleri gaz yağı ile aydınlanıyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal'in Lenin'den istekleri arasında gaz yağı ilk sıralarda yer alıyordu. Türkiye 300.000 pud sipariş yapmak istiyordu. Ancak Sovyetlerin yük taşıma kapasitesi yeterince gelişmediği için bu kadar büyük bir siparişi tek hamlede karşılamak mümkün olmadı (Bilgiç, 2020, ss.190-200).

İstanbul Arcos ofisi altında ticaret ağları kurmak için örgütlenen Petrol Sendikası, Sovyetlerin özellikle Orta Doğu'ya ana ihraç kalemlerinden olan gaz yağı, motorin ve benzin gibi ürünleri Arcos'un altında bağımsız bir şekilde 1922'nin başından itibaren satmaya başladı. Ancak Petrol Sendikasının kendi dağıtım ağları, depoları ve gemilerden ürün indirmesini kolaylaştıracak indirme rampaları yoktu. Hal böyle olunca dağıtım ağları ile ilişkileri iyi olan Beyaz Ruslar da Sovyet petrol ürünleri için devreye girmeye başladı. Sovyetlerin Türkiye'de ana rakibi olan Standart Oil de boş durmuyor Petrol Sendikasının payını azaltmak için elinden geleni yapıyordu. Henüz ortaklarının arasında Beyaz Rusların olduğunu bilmeyen Petrol Sendikasının İstanbul ofisi çalışanları Sovyet ihracatını arttırmak adına gaz yağı satım anlaşması imzaladı. Sovyet ticaret uzmanları durumun farkına varınca, Doğu Şirketi hemen Standart Oil'in desteğini alarak diğer bir rakip olarak Petrol Sendikasının karşısına çıktı (GARF, fon: 374, opis: 28, delo: 1052 ss. 58-63).

Petrol Sendikası Türkiye'de bir türlü istikrara kavuşmayan satışlarına çözüm yolunu öncelikle Türkiye'nin 1925'te kurduğu gazyağı tekeline ürünlerini satarak çözeceğini düşünüyordu. Ancak Türkiye'de gazyağı tekeli devlet aracılığı ile gazyağı dağıtımını kısa sürdü ve başarıya ulaşamadı. Hükümet gaz yağından kilo başına alınan yüksek vergi ile duruma kendi açısından çözüm buldu. Vergisini ödeyen her firma ürünlerinin dağıtımından kendisi sorumlu olacaktı. Bu yüzden Petrol Sendikası büyük bir yükten kurtulmak için Standart Oil firması ile satış anlaşması imzaladı. Artık Türkiye'de Sovyet petrol türevlerinin büyük bir kısmı Standart Oil gibi bir Amerikan firması aracılığı ile yapılacaktı. 1927 ticaret anlaşmasının ardından hazırlanan raporlarda bu durumu anlatan Sovyet ticaret uzmanları, Standart Oil ile imzalanan anlaşma

sayesinde Sovyet gazyağı satışlarının Beyaz Rus olan Simonovskiy, Şnerov ve Rapport gibi tüccarların elinden kurtulduğunu not ediyorlardı (GARF fon:P374, opis:28, delo:3230, ss. 242-252).

1927 ticaret anlaşmasından sonra Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı uzmanlarından bazılarının hazırladığı raporlarda Türkiye tüccarlarına anlaşma ile izni verilen Kompanse İthalat yöntemi Sovyetlerin aleyhine sonuçlanmaktaydı. Sovyet uzmanların hazırladığı rapora göre Türk tüccarları, ki bunlar genelde bir grup Beyaz Rus tüccar oluyordu, öncelikle paralarını peşin ödeyecekleri Sovyet ihracat mallarının siparişlerini vermekte, yaptıkları ihracat karşılığında ise Sovyetler Birliği'ne ithalat yapma hakkı kazandıran Kompanse İthalat yöntemi ile büyük kazançlar sağlamaktaydılar. Çoğunlukla Beyaz Rusların yürüttüğü ihracat operasyonları şöyle gerçekleşmekteydi; Ticaret Temsilciliği belli bir Sovyet malını sipariş üzerine Türkiye'ye ihraç eder ve Beyaz Ruslara satar, bunun karşılığında Sovyetlere mal ithal etme sertifikası verilir (bunun içinde Avrupa malları da vardır), bu ürünlerin belli bir yüzdesi devlet kurumlarına satılmakla beraber çoğunluğu Sovyet pazarlarında alıcı bulur, bu tüccarlar nakit para karşılığında mısır ve fasulye gibi piyasada hemen satılacak ürünleri Sovyetler Birliği'nden alırlardı (GARF, fon:374, opis:28, delo:3881, ss. 1-10).

Kompanse İthalatın en güzel örneklerinden biri Beyaz Rus tüccar De Kerzis ile yapıldı. Sovyet kurumları tarafından De Kerzis'e 50 bin sterlinlik yani 500 bin altın rublelik ithalat yapma lisansı verildi. De Kerzis'in ifadelerine göre bu anlaşmanın 19 bin sterlinlik kısmı kullanıldı. Öte yandan anlaşmaya, yani tüccarın hak ettiği lisansa, göre Sovyetler De Kerzis'e 27.700 ton mısır vermekle yükümlüydü. Mısır'ın dünyada ton fiyatı 8 sterlindi ve toplamda 221.600 sterlinlik mısırı Sovyetler tüccara vermekle yükümlüydü. Bu miktarın karşılığı ise 2 milyon altın rubleydi. Yapılan pazarlıklarla De Kerzis'in istediği miktar 1.5 milyon altın rubleye kadar düşürüldü. De Kerzis'in gibi büyük meblağların olduğu Fethi ve Ali Fuat Beylerle olan 4 adet anlaşma vardı. Ayrıca Türk tacirlerinin yanında Moldavskiy, Lomonosov, Yakobişvili, Ratner, Lev ve diğerleri gibi Beyaz Rus tüccarlar ile imzalanan anlaşmalar yeni zorunlulukları ortaya çıkaracaktı (GARF, fon:374, opis:28, delo:3881, s.1-4).

De Kerzis ile imzalanan anlaşmaların çoğu 1927 yılının Temmuz ve Aralık ayları arasındaydı. De Kerzis bu anlaşmalardan Sovyet uzmanının hesaplarına göre %1000'e yakın kazanç elde etti. Sovyet Dış Ticaret Bakanlığı'nın çekincesi anlaşmaların iptali neticesinde Türkiye hükümeti ile yaşayabilecekleri bir krizdi. Sovyet uzmana göre 4 Temmuz 1927'de giren Kompanse İthalat rejiminden en çok Türkiye'de iş yapan Beyaz Ruslar kârlı çıktı. Çünkü Beyaz Rusların Türkiye'de Ticaret Temsilciliğinden daha geniş bir ticaret ağı vardı. Beyaz Rus tüccarlar Kompanse İthalat rejiminden doğan haklarını genelde Türk tüccarlara satarak kendilerini perdelemeye çalıştılar. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki dış ticaret hacmi 26 milyon rubleye dayanmışken, Kompanse İthalat yönteminden elde edilen kazanç 3 milyon rubleyi buluyordu (GARF, fon:374, opis:28, delo:3881, ss. 1-10).

Sovyet ticaret uzmanının raporunun sonuç kısmında Sovyetlerin Türkiye ile olan dış ticaretinin lehine işlemesi için bazı öneriler sunuldu. İlk öneri olarak Beyaz Rusların büyük avantaj sağladığı Kompanse İthalat Rejimine son verilmesi istendi. Türkiye'deki Ticaret Temsilciliğinin iptal edilen anlaşmalarının yerine özellikle yerel tüccarlarla Sovyetlerin ticaret ağlarını genişletici yönde yeniden düzenlemeleri gerekiyordu. Yapılması gereken bir diğer işlem Türkiye'den ithal edilen tüketim mallarının bir kontenjan sistemine bağlanmasıydı. Böylelikle Beyaz Rusların Sovyet Türk dış ticaretine müdahale alanı kısıtlanacaktı (GARF, fon:374, opis:28, delo:3881, ss. 1-10).

Sovyetlerin Türkiye ile dış ticaretini 1920'lerin ortalarında yeniden kurgulamak ve rayına oturtmak üzere Arcos'ta görevli Sovyet ticaret uzmanlarının yaptığı çalışmalardan bazıları hüsrarla sonuçlandı. Suhum tütünlerinden Türkiye'ye ihraç ederek İstanbul piyasalarını yeniden ihracat için bir fırsat olarak gören Arcos uzmanlarının değişen Türkiye kanunlarından geç haberdar olmaları, Suhum tütünleri ihracatında Sovyetlerin büyük zararlar etmesi ile sonuçlandı. De Kerzis isimli tüccarla yapılan Suhum tütünü

anlaşması Türkiye gümrük görevlilerinin tütünlere el koyması ve depolarda bekletmesi üzerine nihayete ermedi. Çünkü 1920'lerde Türkiye'ye yabancı ülkelerden tütün getirip piyasalardaki spekülörler aracılığı ile yüksek kârlar elde edip üçüncü ülkelere satmak yasaktı. De Kerzis akıllı davranıp 800.000 rublelik kontratı Beyaz Rus olan Moldavskiy'e devretti. Moldavskiy Sovyet ticaret uzmanları tarafından iyi tanınan ancak sevilmeyen bir Beyaz Rus tüccardı. Nihayetinde Moldavskiy Ticaret Temsilciliğini dava etti. Mısır karşılığında çözülmek istenen tazminat kabul görmeyince Sovyet Ticaret Temsilciliği Beyaz Rus Moldavskiy'e 31.000 sterlin, avukatına ise 4.000 sterlin tazminat ödemek zorunda kaldı (GARF, fon:P374, opis:28, delo:3230, ss. 257-259).

19 Ekim 1930 yılına kadar Türkiye ve Sovyetler arasındaki ticaret ilişkileri 1927 ticaret anlaşması maddelerine göre belirlendi. 19 Ekim 1930-9 Eylül 1931 arasında ise Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında ticaret anlaşması olmayan bir dönemdi. Türkiye'nin ithal ettiği Sovyet mallarına en yüksek tarifeden gümrük vergileri uygulandı. Ocak 1931'in başlarında Türk medyasında Sovyetlerin ticaret anlaşması yapmak istemediğine dair haberler yer aldı. Sovyetler Birliği arşiv belgelerine göre İstanbul Üniversitesi eski profesörlerinden köşe yazarı Halil Sabit 17 Ocak 1931 tarihli Milliyet'te yayımlanan makalesinde Sovyetler Birliği'nin sürekli olarak Türkiye pazarlarından düşük fiyatlı ürünler almakta ısrarcı olduğunu yazdı. Halil Sabit'e göre Sovyetler Birliği kendi ihraç mallarına yüksek fiyatlar istiyordu. Bundan dolayı Halil Sabit'e göre Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki dış ticareti, Türkiye'nin kendi içinde oluşturacağı bir dış ticaret tekel kurumuna bırakmak daha doğru olacaktı. İstanbul Üniversitesinde ekonomi dersleri veren Halil Sabit 1920'lerde uzunca bir dönem Arcos ve Russotürk ile ticari ilişkiler içindeydi. 1920'lerde yine gazeteler için yazdığı makalelerde uzun uzadıya Sovyetler Birliği'nin ticaret sistemini öven yazılar kaleme almıştı. Ayrıca Bakü ve Nije Novdogorod fuarlarına İstanbul'dan mal göndermek için Russotürk ile anlaşmalar imzalamış biriydi. Halil Sabit'in yeni yazılarındaki önerisine göre Türkiye tüccarları Sovyet topraklarında ticaret yapmalı ve Sovyetler Birliği bunu teşvik etmeliydi. Diğer yandan Türkiye'de yayın yapan ve Sovyet Dampingi olduğunu iddia eden Beyaz Rusların desteklediği Son Havadis isimli gazetenin yayınları hükümet tarafından durduruldu (RGAE, fon:413, opis: 12, delo: 1183, ss.96-109).

Türkiye 1934 yılında Sovyetler Birliği ile faizsiz ve geri ödemesi 20 yıl olan, sadece Türkiye menşeli ihraç ürünler karşılığında sekiz milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzaladı. Bu anlaşmadan önce Türkiye'ye ekibiyle beraber gelen Prof. Orlov ve ekibi kapsamlı bir sanayileşme planı hazırlayarak Türk hükümetine sundu. Bu plan çerçevesinde Kayseri ve Nazilli'de iki adet kumaş dokuma fabrikası inşa edilmesine karar verildi. İlk inşaatına başlanan fabrika Kayseri Dokuma Kumaş fabrikasıydı. Kayseri Fabrikasının inşaatı tamamlanınca, kredi karşılığında Sovyetler Birliği'nden alınan makine ve teçhizat ekipmanlarını kurmak üzere Sovyetlerden 54 adet uzman montajcı, mühendis ve tekniker Kayseri'ye geldi. Sovyetler Birliği'nden gelen ekibin ilk karşılaştığı sürpriz Beyaz Ruslardan oluşan 25-30 kişilik bir grubun fabrikada çalışıyor olmasıydı. Ekibin başında 1920'lerin başında Kırım'da Kızıl Orduya karşı savaştan Beyaz Ordu mensubu Sefet Bey vardı. Kayseri fabrikasında görevli Sovyet uzmanlarının belirttiğine göre Sefet Bey Beyaz Rusların Paris koluyla oldukça içli dışlıydı. Paris'te basılan Beyaz Rus gazetesi Son Havadis'i yakından takip ediyordu. Son Havadis'i Sovyet çalışanlarının da okumaları için teşviklerde bulunuyordu. Beyaz Ruslardan bir diğer çalışan Sergejev isimli biri Sovyetlerden gelen teknik ekibin aklını çelerek Kayseri'de gece eğlencelerine götürüyordu. Kısa süre içinde Sovyetlerden gelen çalışan ekibin yaptıklarını Ticaret Temsilciliğinden kontrole gelen ticaret uzmanı Nemov fark etti ve duruma el koydu. Nemov bazı önlemler almak zorunda kaldı. Yeni talimatlara göre hiçbir şekilde Beyaz Ruslar ile irtibata girilmeyecek, Türk işçilere hiçbir şekilde Sovyetler Birliği propagandası yapılmayacaktı. Türk işçiler Sovyet sistemi ile alakalı soru sorsalar bile cevap verilmeyecekti. Türkçe öğrenilmeye çalışılacak, Türk işçiler ile spor yapılacak, radyo dinlenilecekti (RGAE, fon:413, opis: 12, delo: 1553, ss. 1-3).

4. Sonuç

Beyaz Rus mültecilerin büyük çoğunluğu sığındıkları İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde çok uzun süre kalmadılar. Ancak Beyaz Ruslar İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatında izleri bugün bile takip edilebilecek büyük etkiler bıraktılar. İki savaş arası dönemde Türkiye'deki hükümet ile olan ilişkileri oturma izni ve vatandaşlık alabilme üzerinden yürüyen Beyaz Rusların, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini ekonomik yönden incelemek aslında Beyaz Rusların yıllar ilerlese bile sadece Türkiye tarihinde değil, iki ülke dış ticaret ve politik ilişkileri üzerinde de izler bıraktığının bir göstergesidir. Beyaz Rusların İstanbul'da yaşayanlarından bazıları ellerindeki sermaye, tecrübe ve dil yeteneklerine güvenerek, Türkiye'de imkan buldukça ticaret yapmaya devam etti. Sovyetler Birliği'nin cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye ile kurmaya çalıştığı ekonomik ilişkilerin içinde Beyaz Rusların da yer almaları Beyaz Rusların dil yetenekleri ve ticaretteki tecrübelerinden ötürü kaçınılmazdı. Beyaz Ruslar Türkiye'ye piyasalarına Sovyetler Birliği'nin Türkiye'de bulunan ticaret kurumlarından daha hakimdi. Rusya'dan ilk göçenler arasında Türkiye'de ticaret ağları kurabilen sermaye sahibi Beyaz Rusların en büyük avantajı henüz bir transit liman olan İstanbul'un burjuvazisi ile eken tanışmış olmalarıydı. Beyaz Ruslar arasında eski tüccar, finans uzmanı, bankacı ve mühendislerin olması Türkiye'nin olduğu kadar Sovyetler Birliği dış ticaret kurumlarının da işine yarayan bir durum haline geldi. Beyaz Ruslar sadece İstanbul'da değil Türkiye'nin değişik coğrafyalarında da yaşadılar. Sovyetler Birliği ticaret kurumlarının 1920'lerde Türkiye'nin İstanbul dışı şehirlerde çalıştırabileceği dil ve piyasaları bilen ticaret uzmanı sayısı oldukça azdı. Bu yüzden Beyaz Ruslar Trabzon, İzmir, İzmit gibi şehirlerde Sovyetler Birliği'nin ihracat mallarının takibi ve satışında çalıştılar. Politik olarak Türkiye'de herhangi bir partiye angaje olmamaları Türkiye makamlarını rahatsız eden bir durum olmadı. Ancak Sovyetler Birliği ticaret kurumları içerisinde birbirleri ile rekabet halinde olan Sovyet çalışanlarının kendi aralarında yaptıkları polemiklerde kimin haklı çıkaracağını belirleyen bir nesne haline geldiler. Diğer yandan Türkiye'de bulunan Sovyet Birliği ticaret kurumları içerisinde çalışan Sovyet ticaret uzmanlarının kendi aralarındaki çekişmelerinde birbirlerine üstünlük sağlamak üzere karşı tarafı Beyaz Ruslarla olan ya da olmayan ilişkileri üzerinden itham etmeleri ise o dönemde hala süregelen Sovyet iç ve dış politikalarının bir tezahürüydü. Ancak sebebi ne olursa olsun Moskova yönetiminin öğrendiği her durumda Beyaz Ruslar Türkiye'de bulunan Sovyetler Birliği ticaret kurumları ile olan ilişkilerini kesmek zorunda kaldılar.

Kaynakça

- Acar, K. (2018). Rus Mültecilerin İstanbul'daki Ekonomik Uğraşları ve Meslekleri, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 479-496.
- Acar, K. (2017). Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Millî Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32(2), 297-325.
- Acar, K. (2019). Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mültecilerinin Anadolu'daki Yaşamları, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(1), 1-22.
- Aleksandrov, V. (2015). *Siyah Rus*, 1.Basım.; Çev: Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Ar, B. (2019). İşgal İstanbul'unun Kentsel Dönüşümünü Beyaz Ruslar Üzerinden Okumak, *Annual of İstanbul Studies* 1, 101-122.
- Asiltürk, A. (2003). Bilinmeyen Bir Tarihi Gerçek, *Orkun Dergisi*, 58.
- Bakar, B. (2012). *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, 1. Baskı.; İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Baran, T. A. (2006). Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22(64-65-66), 111-140.
- Bazili K. M. (2006). Oçerki Konstantinopolya; Bosfor i noviye Oçerki konstantinopolya, Moskva.
- Beyaz Rusların Gelibolu Gurbetinin 100. Yıldönümü 1920-1923*, (2019). Editörler: Türkan Olcay, Aydın İbrahimov, Vedat Çalışkan. 1. Basım.; ÇOMÜ Yayınları: Çanakkale.

- Bilgiç, E. (2021). *Erken Cumhuriyet Döneminde Türk-Sovyet Ekonomik İlişkileri*, 1. Baskı.; Ankara: Efil Yayınları.
- Bilgiç, E. (2019). A Different Way of Trade with Soviet Union in the Early Turkish Republican Period: Unlicensed Import Trade, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 247-284.
- Bilgiç, E. (2021). 1927 The Trade Agreement Between Soviet Union and Turkey: A Milestone in Economic Relationship?, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(42), 237-267.
- Bilgiç, E. (2020). Soviet Cement Export to Turkey in the Early Republican Period, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 39-58.
- Bilgiç, E., (2020). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'ye Atanan Sovyet Elçisi Semyon Aralov'un Ekonomik Misyonu, 4. *International 19 May Innovative Scientific Approaches Congress, Proceedings Book* içinde, 1.Basım s.190-200.
- Carr, H. E. (1970). *Socialism In One Country V-1*, Pelican Books, 2. Edition.
- Constantinople To Day or The Pathfinder Survey Of Constantinople A Study In Oriental Social Life Under the Direction of Clarence Richard Johnson*, The Macmillan Company, 1922.
- Criss, B. (1993). *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, 1. Baskı.; İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deleon, J. (2008). *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, 3. Basım.; İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Göçmen, M. (2008). Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'daki Sürgün Hayatları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20.
- İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921 2*, (2011). Derleyen: Ali Satan, 1. Baskı.; İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922 3*, (2011) Derleyen: Ali Satan, 1. Baskı.; İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Karakaya, A. (2016). *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Karadoğan, U. (2011). İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu, *Bilig*, 57,135-157.
- King, C. (2016). *Pera Palas'ta Gece Yarısı Modern İstanbul'un Doğuşu*, Çev. Ayşen Anadol, 3. Basım.; İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Macar, O. D.; Macar,E., (2010). *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, 1. Baskı.; İstanbul: Libra Yayınları.
- Mansel, P. (2008). *Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924*, 6. Basım.; İstanbul: Everest Yayınları.
- The Farewell Almanac, Edited Bya Group of Russian Men of Letters under the Direction of A. A. Bournakine, C.W. Minty, B.V. Ratimoff and Dominic Valery*, (1923).
- Olca, T. (2018). İstanbul'da Rus Mülteci Okulları (1920-1925), *TUHED*, 7-2, ss. 325-343.
- Raeff, M. (1990). *Russai Abroad: A Cultural History of Russian Emigration 1919-1939*, 1. Edition.; Oxford Press University, England.
- Reiss, T. (2009). *Oryantalist-Tuhaf ve Tehlike Dolu Bir Hayatın Aydınlanan Sırrı*, Çev: Selda Somuncuoğlu, 1. Baskı.; İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uturgauri, S. (2015). *Boğaz'daki Beyaz Ruslar 1919-1929*, 1. Baskı.; İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Üre, P. (2020). Remnants of Empires: Russian Refugees and Citizenship Regime in Turkey 1923-1938, *Middle Eastern Studies*, 56(2), 207-221.
- Üre, P. (2021). Conditional Welcome: Russian Refugees as a Source of Skilled Labor in Interwar Turkey, *Euxenios*, 11(32), 12-24.
- Üre, P. (2020). Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Rusya Mültecilerinin İzleri, *Toplumsal Tarih*, 313, 68-73
- Üsdiken, B. (1994). Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler VI, *Toplumsal Tarih*, ss.32-36.
- Üsdiken, B. (1994). Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler I, *Toplumsal Tarih*, ss.20-23.
- Üsdiken, B. (1994). Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler II, *Toplumsal Tarih*, ss.43-47.
- Tacibayev, R. *Kızıl Meydandan Taksime, Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri 1925-1945*, 1. Basım.; Ankara:Truva Yayınları: İstanbul.
- Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935*, 1. Basım.; İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Vardar, D. (2011). *İstanbul'un İşgali 1918-1923*, 1.Baskı.; İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Weiss, C. (2004). Russian Political in Exile, *Kritika*, 5(1), 219-232.
- Yerasimos, S. (1996). *İstanbul 1914-1923*, Çeviren: Cüneyt Akalın., 1. baskı.; İstanbul: İletişim Yayınları.

Arşiv Kaynakları

GARF, fon: 374, opis: 28, delo: 1052

GARF fon:374, opis:28, delo:1873

GARF fon:P374, opis:28, delo:3230

GARF, fon:374, opis:28, delo:3881

RGAE fon:413, opis:12, delo:1553

RGAE, fon:413, opis: 12, delo: 1183

RGAE fon:413, opis:2, delo:2042

RGAE fon:413, opis:2, delo:2043

RGAE fon:413, opis:2, delo:2044

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Erdal BİLGİÇ (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Erdal BİLGİÇ (100%)
